

УДК.821.161.2

Наталія Зарудняк, викладач
(Уманський державний педагогічний університет імені Павла
Тичини)

Образ червоної рути у творчості Олександера Де

Анотація

У статті досліджується рецепція творчості Володимира Івасюка у романі Олександера Де «Червона рута». З'ясовуються погляди О.Де на роль пісні у житті людини, нації на прикладі образів Петра Байди, Володимира Івасюка, Михайла Козака, України. Робиться спроба з'ясувати символічне поле образу червоної рути у творі. Фольклорні витoki творчості Володимира Івасюка розглядаються як одна із причин популярності.

Ключові слова: пісня, символ, фольклор, образ, світогляд, рецепція, роман.

Аннотация

У статье исследуется рецепция творчества Владимира Ивасюка в романе А.Де «Красная рута». Выясняются взгляды Александера Де на роль песни в жизни человека, нации на примере образов Петра Байды, Владимира Ивасюка, Михаила Козака, Украины. Делается попытка определить символическое поле образа красной рути у произведении. Фольклорные истоки творчества Владимира Ивасюка рассматриваются как составная часть его известности.

Ключевые слова: песня, символ, фольклор, образ, мировоззрение, рецепция, роман.

Annotation

In the article the reception of Volodymyr Ivasiuk's art in the novel «Red Ruta» by O. Der is examined. The author finds out the views of Olexander Der on the role of a song in a person's life and in the life on the whole nation on an example of such characters as Petro Baida, Volodymyr Ivasiuk, Myhailo Kozak, Ukraine. The author tries to show the symbolism of the red rute character, folk lore beginnings of Volodymyr Ivasiuk's art as one of the reasons of its popularity.

Key words: song, symbol, folklore, image, ideology, reception, story.

Олександр Де (Барчук), поет, драматург, прозаїк, художник, музикант, філософ, бізнесмен, проживав поблизу Лондона. Дитячі на юнацькі роки пов'язані із селами Христинівського та Уманського районів на Черкащині. Писав українською та англійською мовами. Належав до, так званих, неопросвітителів у діаспорі. Вважав, найважливішими завданнями діаспори – вижити і донести правдиву історію України до нащадків, до світової громадськості; виховати власних дітей на українських традиціях, зберегти національну ідентичність. Все життя писав твори, в яких правдиво намагався відтворити життя підрадянської України, а також життя українських емігрантів на чужині. Вірив у силу роду, що Україна як рівноправна з часом увійде у європейську співдружність.

Творчість О.Де не вивчена і не відома широкому загалу, потребує детального дослідження. З'явилися друком статті, присвячені художньому доробку Олександера Де, Володимира Поліщука «Творчість письменників зарубіжжя – уродженців Черкащини в контексті українського письменства (Штрихи до портрета)»[8, с. 10 – 21], Василя Пахаренка ««У людській підведусь поставі» (Олександр Де)»[7, с. 138 – 141], Степана Павленка «Ненавидіти не навчився»[6, с. 4].

Роман О.Де «Червона рута» – спроба художнього осмислення ролі української пісні в житті людини, її потенціалу як засобу популяризації України у світі, формування національної свідомості. Постать Володимира Івасюка художньо підноситься до образу Прометея, який віддав життя за Батьківщину.

Роман написаний англійською мовою у 1986 – 1987 роках. У ньому відчутні ремінісценції біографічної повісті Михайла Івасюка «Монолог перед обличчям сина» [4], яка була надрукована у газеті «Молодий буковинець» у 1987 році.

За словами Параскевії Нечаєвої, композитор Володимир Івасюк «для української культури важив, мабуть, не менше, ніж Василь Стус чи Алла Горська, бо його пісні, які співав увесь світ (це без перебільшення – свідчень тому чимало в архіві

Меморіального музею Володимира Івасюка), повертали українцям самоповагу, гордість, зневажену тими, хто називав себе інтернаціоналістами, а насправді був без роду й племені»[5, с. 3].

Володимир Івасюк стояв біля витоків української естрадної пісні, зумів у своїх творах органічно поєднати ритми сучасності з елементами традиційного українського співу. Музикант, композитор, поет, вокаліст, художник, медик, він почував себе цілком комфортно в середовищі літераторів (батько, Михайло Григорович, працював на кафедрі української літератури Чернівецького університету, був членом Спілки письменників).

Володимира Івасюка називали українським Шубертом, який мріяв, щоб надзвичайно музикальна українська нація дала світові, крім Миколи Лисенка, ще імена, які стояли б поряд з Моцартом, Верді... За словами батька, болісно сприймав історію української музики; вважаючи, що українська музична культура ігнорується і зневажається з єдиною метою – виробити комплекс національної меншовартості. Українська музика, на його думку, легко могла б здобути популярність серед інших народів, бо «мелодійність української мови у сполученні з музикою дає чудовий естетичний ефект»[4, с. 86]. Володимир Івасюк був переконаний, що «український простолудин несе в собі аристократизм найвищого ступеня»[4, с.86], проте нарікав на вольовий компонент вдачі «дуже талановитих» українських людей, енергійність яких, «на жаль, не сягає рівня талановитості» [4, с. 86].

Творив Володимир Івасюк в часи, коли все національне в культурі «душилося суслівсько-маланчуківською машиною»[6, с. 6]. Одне за одним сипались на голови учасників вокально-інструментальних ансамблів розпорядження заборони, вказівки. «І все з єдиною метою – так званого підвищення ідейно-тематичного рівня виконуваних творів. Серед цих «ідейно-політичних» розпоряджень було й обмеження виконувати не більше трьох творів композиторів-аматорів, і насаджування тематичних програм» [4, с. 6].

Особливої популярності у 70-х роках набула пісня «Червона рута», яку 13 вересня 1970 року Чернівецька

телестудія транслює із Центральної площі у виконанні Олени Кузнецової та Володимира Івасюка. На площі та сусідніх вулицях припинився автомобільний рух під час її виконання [4, с. 113]. Пісню включає до свого репертуару ансамбль «Смерічка» Левка Дутківського. У 1971 році «Червона рута» перемагає на Першому всесоюзному фестивалі «Пісня-71», звучить на заключному концерті в Останкіно. ««Червону руту» люди прийняли всім серцем... Це була не позичена, а ніби самим народом написана пісня, яка ... стала чи не найвищим проявом української естради, що тільки-но почала зароджуватися» [4, с.5]. Популярність пісні була надзвичайною. Її співали повсюди. Сам Володимир Івасюк зізнавався, що якось на вулиці почув «Червону руту» у виконанні солдат. Це було для нього такою несподіванкою, що мимоволі сам рушив за строем. [4, с. 119]. Пісню вносять до свого репертуару польські вокально-інструментальні ансамблі «Но то цо», «Скальдови»; а також – «Пісняри», «Сеспель», «Корабелі», «Кобза», «Веселі мушкетери»... За кордоном видаються платівки з піснями В.Івасюка, текст «Червоної рути» газета «Вісті з України» друкує в англійському перекладі. Знято телевізійний музичний фільм «Червона рута»; при Чернівецькій філармонії створено вокально-інструментальний ансамбль «Червона рута»...

Для Олександера Де, який вірив у силу слова, популярність «Червоної рути», яка презентувала світові Україну, українську мову, була черговим підтвердженням мелодійності рідного слова, таланту народу, який гідний посісти достойне місце серед світової спільноти. Постать Володимира Івасюка, життя якого обірвалося за трагічних обставин на вершині слави, навколо смерті якого було безліч чуток, відвертої брехні, підтасовування фактів, випадків залякування, Олександр Де міфологізує. В романі він зображений українським інтелігентом-патріотом, інтелектуалом, сповненим національної гідності, героєм, який поплатився життям за любов до України, свої переконання. Він позбавлений амбітності, черпає свої сили з народу і творить для його блага. Надзвичайно працьовитий, у нього кожна хвилина на обліку, позбавлений будь-яких шкідливих звичок: не куриє, не пив (лише інколи – вино), «платонічно дуже романтичний, але ухилився від

серйозних відносин із дівчатами»[2, с. 276]. Володимир Івасюк Олександера Де свідомо вибирає смерть, відмовившись писати російські пісні, які дали б йому можливість відвідати Америку, Канаду, отримати престижну квартиру в Москві, дачу під Москвою, машину, просто жити. «Я чув, що ви бажали би...на власні очі побачити як популярні є ваші пісні між українськими емігрантами»[2, с. 280]. Відмова Володимира означала вилучення його пісень з репертуару Софії Ротару, яка отримала дозвіл на гастролі в Канаду. «Певно, там співатиме ваші пісні. Може ні. Усе залежатиме від вас»[2, с. 280]. Образ Володимира Івасюка наділений романтичними рисами. Ще Марко Вовчок зображувала у своїй повісті Кармалюка таким, що викликав захоплення, а то і любов тих, проти кого боровся. У романі «Червона рута» Володимир Івасюк теж подобається Михайлу Козаку, який веде його справу, а пізніше і вбиває, тільки не вродою, як герой Марка Вовчка, а внутрішньою силою, ерудованістю, освіченістю, гордістю, порядністю, талантом... – особистісними рисами. Постать Володимира Івасюка художньо підноситься до образу мученика ще й, очевидно, тому, що могила композитора була освячена автокефальною церквою.

У своєму романі «Червона рута» Олександр Де причиною, яка змусила Андропова завести справу на композитора, зображує саме надзвичайну популярність пісні «Червона рута». Найкращий слідчий майор Федін, який був у підпорядкуванні Андропова (його навіть називали Шерлоком Холмсом), у одному зі своїх рапортів про контрабанду у графі для випадкових спостережень написав про надзвичайне враження викликане тим, що найпопулярнішою піснею між прикордонниками, жителями Ташкенту була «Червона рута», яку «прикордонники співали ...і маршируючи і на дозвіллі» [2,с.278]. Дивним є, що всі співають цю пісню по-українському»[2, с. 278].

О.Де художньо відтворює популярність «Червоної рути» у романі через сприйняття її персонажами. Так, вона є улюбленою піснею Петра Байди (українця, який змушений проживати в Англії). Отримавши від доньки касету із записом «Червоної рути», він так розчулився, що ледь стримував сльози, – запевнив доньку, що дуже любить її. Подарунок зробив його щасливим і

здатним протистояти, «байдуже, що надворі холодний вітер жбурляв поперед себе віхтями дощ, йому потрібно було вийти з хати і зустрітися із ним віч-на віч» [2, с. 63].

Англієць Тоні, який терпіти не міг класичної музики, а також модерної, «наче бо затугованої кастрованими хлопцями» [2, с. 116], «Червону руту» визнав чудовою, а голос співачки «пречудивним». Група довговолосих хлопчаків у товаристві худючої повногрудої дівчини, губи якої нафарбовані майже чорною помадою, також слухають посеред вулиці «Червону руту», навіть намагаються спекулювати на ній (продати втридорога касету). Наркоманка Аманда, яка не вмiла кохати по-справжньому, теж прохає Петра не забути «спеціальної касетки» з піснею. Для неї, англійки, назва «Червона рута» звучить мелодійніше, ніж «Red Rue» [2, с. 208]. Вихованець Спецшколи Михайло Козак, який мав велику колекцію класичної музики, народних та популярних пісень, повну колекцію Лещенкових пісень і циганських романсів, серед нових пісень найбільше цінував «Червону руту» у виконанні Софії Ротару, пісня йому сподобалася з першого ж прослухання. Він і сам умів грати на гітарі, колись навіть склав власну пісню. «Михайло часто чудувався, чому композитора «Червоної рути» не відзначили державною премією» [2, с. 275]

Екскурсивод Таня, що знайомила іноземних туристів із Києвом, родом з Ташкенту, вважала, що в Україні людині необхідно знати лише російську мову. Зневажаючи селян, дозволяючи собі бути нечемною з ними, співпрацюючи з органами КДБ, вона все ж хвалилася Петрові, що потроху вивчає українську мову, коли співає українські пісні. Таня повідомила Петрові, що «Червона рута» є найпопулярнішою піснею у Києві, також розповіла про Володимира Івасюка. Перейнявши зневажливе ставлення до селян, дівчина захоплювалася піснею, в основі якої їх дух. Володимир Івасюк повертав людей обличчям до України. А селяни у ХХ столітті і були основними носіями української культури, мови. Петро пишався, що Тетяна сприйняла його за одного із селян, які «застрягли по коліна в чорноземі» [2, с. 302], були «творцями

чудових міст, таких, як Київ, творцями прекрасних пісень і танців»[2, с. 302].

За словами батька композитора, образ червоної руги зацікавив Володимира Івасюка ще в шкільні роки, коли він прочитав у «Коломийках» Гнатюка рядки: «Назбирала троезілля, червону рутоньку, // Та схотіла зчарувати мене, сиротоньку»[4, с. 112]. В.Івасюк, захоплений красою Карпат, романтикою гуцульського фольклору, неповторними образами цього краю, блукав гірськими селами і намагається знайти якісь згадки про червону ругу. На Косівщині він знайшов новий варіант коломийки про цю рослину, а на Путильщині, у Розтоках, записав легенду про загадкове чар-зілля, яке постає у народних переказах символом вічного чистого кохання.

Для себе Володимир Івасюк ще в шкільні роки з'ясував, що народнопісенна основа – це та основа, на якій варто будувати свою творчість. Батько композитора писав, що їхня сім'я була вражена мелодійністю, задушевністю творів сина. «Червона руга» була піднесеним освідченням в коханні, піснею вірності, людської шляхетності.

Коли після смерті дружини Бетті Петро напивається, відчуваючи себе самотнім, покинутим, ображеним, винуватим, нікому не потрібним, коли ловить себе на тому, що розмовляє сам із собою та з кішкою Шібою, яка визнаватиме його за господаря, поки буде ситою, навіть якби він був «зовсім божевільним», «необережно» (на підсвідомому рівні) ставить платівку з піснею Володимира Івасюка «Червона руга» у виконанні Софії Ротару. «Хай музика буде харчами моєї душі»[2, с. 40], – промовив сам до себе словами Вільяма Шекспіра. Музика близька внутрішньому світу (духовне). О.Де вірив у силу слова, яке може змінити світ. Володимир Івасюк говорив, що без музики людина здичавіє. Слова пісні викликали образ матері такий, як на останній фотографії перед смертю. Для Петра то був момент катарсису. Він розплакався, а «за вікном по-щедрому сніг засипав світ» [2, с. 40]. Символіка білого кольору – знищення старого, чистота, початок нового життя, черговий виток, нові цілі в житті.

Пісня, очевидно, сприймалася Петром і як символ кохання до дружини, з якою після одруження завжди був поряд,

підкувався, ніколи не зраджував, і як символ туги за нею; символ України, з матір'ю, природою. Врешті, вперше після смерті батька, прослухавши пісню, Петро зміг знову писати, відчуваючи від цього моральне задоволення. Пісня духовно зцілила. Краса на фоні буденної недосконалості зцілює. Про «Червону руту» В.Івасюка читаємо: «Вона така чиста, благородна, високоморальна, як і він сам. Тільки благородна людина може творити красу» [4, с. 110]. «Образ червоної рути з першого дня набуває у поезії і музиці сили високопоетичного символу» [4, с. 114]. «Фантастична «Рута» всіх приголомшила своєю неординарною суттю, подіяла на уяву, по-справжньому здивувала. Її широка популярність викликана передовсім новим образом, новим символом у літературі й пісні. Вона дуже скоро починає обростати романтичними оповіданнями, легендами, казками, її піддають найрізноманітнішим інтерпретаціям» [4, с.117]. Фантастичний елемент пов'язаний з квіткою червоної рути, елемент фантастики був і в стосунках Петра й Елізабет. Уже з першої зустрічі Елізабет запросила Петра додому, в ліжку. Це був своєрідний виклик матері, який закінчився шлюбом. Петро часто розмірковував над тим, що керувало тоді ними обома. Для обох то був перший статевий досвід. Через роки п'яна Елізабет вигукувала Петрові: «Так, я є сука: я заставила тебе мене покохати» [2, с. 21]. Проте, як і в «Червоній руті», Петра кохати її ніхто не примушував. От що не зумів її врятувати, хоч знав, що шкодить невтручанням, проте ніколи не зміг би відмовити їй принести пляшку спиртного з магазину. Петро з Елізабет споріднені на метафізичному рівні: він відчував ту мить, коли вона помирала, хоч і не був поряд (гострий біль у грудях). Навіть чув слова дружини: «Пробач мені, мій любий. Я кохала тебе. Доглядай себе...» [2, с. 35].

Жовті квіти червоної рути раз у десять (чи, за іншою версією, раз у двадцять років) «полум'яніють червоним цвітом», якщо її зірве людина, то не знатиме «гіркоти розлуки і гострого болю зради» [4, с. 118], завжди буде коханою і щасливою. Подружжя Петра та Елізабет було вірним, та в час, коли Елізабет почала пити, щасливим не було. У хвилини, коли Елізабет була тверезою, вона все одно приваблювала Петра своєю вродою. «Трималася поважно, з усмішкою розсипала

пелюстки відквітлої квітки щастя» [4, с. 24]. Він глянув у її блідо-сині очі... В молодості її коси були майже червоного кольору, але не цілком червоного...золото-каштанового...Бурштинового. Тепер... були змішані зі срібними ниточками, і вона виглядала, як ангел: світло малювало золоту корону навколо неї [2, с. 18-19]. Вона Петра називала всезнаючим і роботящим Божком. Після прослуховування «Червоної руги» Петро повертається до роботи над своїми творами, якими хотів донести до людей правду про Україну і Українців, якими боровся за звільнення батьківщини від радянського режиму.

За розповідями Тараса Мельника та Сергія Козака, червона рута з'являлася в часи лихоліття. «Червона диво-квітка пов'язувалася з боротьбою наших предків-українців за своє вільне життя» [4, с. 118]. Символом вічно живого і незнищеного українського народу постає квітка з легенд, в яких розповідається, що нападники ніколи не могли знищити її, вона спалахувала блакитним полум'ям, але у вогні не згорала. Червону руту передає з журавлиним ключем дівчина своєму полоненому коханому – пробуджені спогади та неймовірні сили допомагають галерникам побити наглядачів і повернулися до берегів рідного краю.

Символом єднання з Петром, кохання та щастя в коханні стала «Червона рута» для німки Сілке, яка була принцесою за походженням; її захопив Петро українською культурою, вона народила йому двох доньок-близнючок – Софію й Марію. (Це тим знаковіше, що її тітка, теж принцеса, так і не змогла знайти після війни собі принца на білому коні, залишившись самотньою). Тут обернений відгомін минулого, в якому українські князівни ставали дружинами європейських монархів. О.Де цікаво інтерпретує давньогрецьку легенду про двох закоханих юнака і дівчину, на кохання яких зазіхнув старий Еол, що, обурений відмовою дівчини, перетворив пару на руту із жовтим суцвіттям та ясенець [4, с. 117]. Сілке з Петром теж закохуються одне в одного на острові, тільки Сілке двадцять два роки, а Петрові – шістдесят. Сілке зраджує молодого хлопця Ганса-Йогана, а закохується саме в 60-літнього Петра, який «стояв над усіма, як Бог Олімпу» [2, с. 351]. «Ти поет, мій Поет-

бог, я почуваюся ушанованою твоїм коханням» [2, с. 356]. Українець Петро наділений більшою привабливістю, ніж Еол. Сілке свідомо прагнула народити дитину від Петра. «Сілке... задоволено всміхалася... – Чи ти не бажав би бути батьком принца чи принцеси?» [2, с. 352]. Покинувши острів, вийшла заміж за німця, проте кохання продовжило жити в двох доньках, для яких матір планує найняти професора, який би вчив української історії, мови, культури.

У своєму романі О.Де творить новий міф про червону руту. Так, керівник Львівського КДБ, повторюючи слова Андропова, говорив, що такої рослини, як «червона рута» немає. ««Червона» значить ми, наша партія, наша ідеологія. Червону руту не шукай вечорами він співає, і більшість людей знають про що він співає! Дуже небезпечний» [2, с. 282]. Отже, червона рута сприймається у творі ще і як символ протесту проти радянського режиму, комуністичної партії. Як і в давнину, червона рута з'являлася в часи лихоліть і її не можна було спалити, так і у ХХ столітті «Червону руту» не можна було знищити, навіть позбувшись автора. О.Де інтерпретує булгаківську фразу: «Пісні, як і книги, не горять»[2, с. 281].

Отже, у романі Олександера Де червона рута символізує українську пісню, кохання, тугу за втраченим коханням, Україну, творчість, протест проти радянської влади, віру в майбутнє українського народу. Пісня «Червона рута» цілком красою, зображується у творі як твір, який здобув світове визнання; була небезпечною для радянського режиму тим, що популяризувала Україну, українську мову у світі, пробуджувала національну свідомість українців.

Список використаної літератури:

1. Войтович В. Українська міфологія. – К.: Либідь. – 2002. – 664 с.
2. О.Де. Червона рута. – К.: Чайка. – 1998. – 375 с.
3. Микола Дмитренко, Людмила Іваннікова, Галина Лозко та ін... Українські символи. – К.: Редакція часопису «Народознавство», 1994. – 140 с.
4. М.Г.Івасюк. Монолог перед обличчям сина. – Чернівці: Золоті литаври. – 2000. – 205 с.
5. Параскевія Нечаєва. Залишилась батьківська печаль/ М.Г.Івасюк. Монолог перед обличчям сина. – Чернівці: Золоті литаври. – 2000. – 205 с.

6. Павленко С. Ненавидіти не навчився// Уманська зоря. – Уманська зоря. – 1999. – 31 липня. – 4 с.
7. Пахаренко В.І. «У людській підведусь поставі...» (Олександр Де)/ Рідні голоси з далеких далей. Наукове видання. – Черкаси: Відлуння-плюс, 2000. – 148 с.
8. Поліщук В.Т.Творчість письменників зарубіжжя – уродженців Черкащини в контексті українського письменства (Штрихи до проблеми)/ Рідні голоси з далеких далей. Наукове видання. – Черкаси: Відлуння-плюс, 2000. – 148 с.
9. Потапенко О.І. Дмитренко М.К.Потапенко Г.І. та ін.. Словник символів/ За заг. ред. О.І. Потапенка, М.К.Дмитренка. – К.: Редакція часопису «Народознавство», 1997. – 156 с.